



*Amics de l'Art Romànic
del Bages*

Butlletí núm. 64 - MAIG de 1990



*Reproducció del timpà romànic de la Seu de Manresa
(Fotogr.: I. Rubinart)*

- El mal i la seva imatge a l'edat mitjana
- Excursió a Narbona
- La roca de Moià

EDITORIAL

Aquests dies s'ha jubilat dels seus càrrecs a l'Arxiu Històric de la Ciutat el sacerdot i historiador Josep M. Gasol i Almendros, que des de l'any 1960 havia estat contractat per l'Ajuntament per dirigir i organitzar aquest patrimoni comú. Alhora ha estat també sots-director del Museu Comarcal de Manresa.

Antic soci nostre, com ara ho és el seu successor, Marc Torras i Serra, ha esdevingut en ocasions col.laborador de la nostra Entitat, en conferències o escrits que han estat sempre brillants.

Ens cal reconèixer, en fullejar la seva producció bibliogràfica, recollida en un llibret que li acaba d'editar el Centre d'Estudis del Bages, que ha estat un gran divulgador de la nostra història local, especialment de biografies de personatges i esglésies.

Aquest esforç cal agrair-lo a tots aquells que estimem les coses de casa nostra i la comarca, ja que algunes de les seves obres són font imprescindible de consulta, especialment el llibre La Seu de Manresa, tema al qual ha dedicat moltes hores de treball en la seva condició de Canonge Arxiver i director d'aquest col.lectiu eclesiàstic.

Per això, deixant de banda el seu caràcter, que li ha comportat sovint sotregajades innecessàries, felicitem aquesta trajectòria, ja que amb tants anys de dedicació als nostres arxius es fa possible que, al costat dels notables encerts, hom hagi tingut errades.

Desitgem que aquest nou període que la vida obre a mossèn Gasol sigui fructífer per a ell i continuï publicant nous llibres per a gaudi i saviesa de tots nosaltres.

*Francesc Villegas
President*

El mal i la seva imatge a l'edat mitjana

Aquest mes de maig ha tingut lloc al Centre Cultural de la Caixa de Pensions de Barcelona el curs "El mal i la seva imatge a l'Edat Mitjana", coordinat per Joaquín Yarza, catedràtic d'història de l'art medieval a la Universitat Autònoma de Barcelona. Vuit conferències, a càrrec de diversos especialistes ens han acostat des de diferents perspectives a la idea i a la representació del mal a l'època medieval. Com es deia en la presentació del curs, aquest pretenia "... reflexionar sobre les varietats que presenta (el tema) preferentment en literatura i arts plàstiques. El diable i els càstigs de l'infern posen de manifest amb la seva presència constant l'actitud de l'Església, però de cap manera són els únics mitjans a través dels quals s'expressa el mal. En el bestiari al·legòric, en la marginació d'alguns col·lectius, en la consideració negativa de la dona, en les arrels populars, es percep igualment". I això és el que varen demostrar els conferenciants. Joaquín Yarza, amb "La voz del diablo" va fer un repàs a les representacions on el diable, sota qualsevol de les seves formes, parlava amb els humans, a diversos nivells: la serp que tempta Adam i Eva al Paradís i que a l'Edat Mitjana s'identifica amb el diable; aquell que disputa amb Crist o amb algun sant, gairebé a la manera d'una disputa de filòsofs; o bé el diable com a mal conseller, que xiuxiueja a l'orella d'algun personatge (com ara Herodes) per tal d'induir-lo a alguna maldat. Les aparicions del diable o de diversos dimonis poblen moltes vides de sants a l'Edat Mitjana; sants que sovint es dedicarien, com també ho havia fet Crist, als exorcismes, processos durant

els quals també era possible "sentir" la veu del diable. Però, quina era aquesta veu?

Joaquín Yarza conclougué al respecte que, a l'Edat Mitjana hom suposava que era una veu terrible, fastigosa i escruixidora. Però també hi havia una veu ridícula, que produiria més aviat la rialla, i seria aquella que s'atorgava al diable en els drames litúrgics, peces teatrals de càire religiós, tant freqüents a l'època. La ironia sobre el tema seria en aquest cas una forma d'exorcitzar-los.

Isidro Bango, catedràtic d'Història de l'Art de la Universitat Autònoma de Madrid, amb "Escenas en el románico hispano", ens va apropar a la imatge del mal a través de la figura de Caïm, parricida bíblic, les representacions del qual varen sovintejar el segle XII, decaient al següent i desapareixent en el XIV. Bango va tractar les diverses escenes on apareixen Caïm i Abel. Sovint, portant les seves ofrenes a Déu: Caïm, agricultor, sol portar blat; Abel, pastor, un anyell; l'ofrena del primer serà rebutjada. Podem trobar-los als absis d'algunes esglésies romàniques, propers a l'altar, atès que les seves ofrenes, en tant que tals, poden ser interpretades com una prefigura de l'eucaristia. També va al·ludir algunes peculiaritats d'aquesta història, com el tema vinculat al món cristià oriental de la sang d'Abel, i que al nostre país és representat a la Bíblia de Rodes i a la de Ripoll, indicatiu potser d'un model paleocristià avui perdut que haurien pogut seguir aquestes dues obres cabdals de la miniatura romànica catalana. A les escenes caïmites

el mal és omnipresent, encara que els personatges, pel seu aspecte, no el representin.

Marisa Melero, professora titular d'Història de l'Art de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb "El infierno: orígenes literarios y traducciones plásticas", va repassar diversos textos on es parla de l'infern. Des del món clàssic (Enees...), passant per la tradició jueva (els apòcrifs), i la literatura cristiana, les referències seran abundants. També és present l'infern en la tradició literària musulmana, on destaca la descripció detallada dels càstigs que sofreixen els condemnats, la qual cosa fa pensar que algunes representacions plàstiques del tema, com ara les escultures de la portada dels peus de la catedral de Tudela (conjunt prou conegut per la doctora Melero, que hi consagrà la seva tesi doctoral), impliquen el coneixement de textos musulmans en aquesta línia. Igualment, a l'Edat Mitjana, l'infern protagonitzà alguns passatges dels textos visionaris, com ara el viatge de Sant Brandan. Aquestes diverses tradicions literàries determinaran les imatges medievals de l'infern, aquest, a la llum de les diverses tradicions literàries que el nodreixen, no és doncs una creació ni cristiana, ni medieval ni occidental, sinó que es pot detectar en diversos àmbits a través de les fonts escrites i en les diverses imatges que aquestes generen.

El tema del bestiari al·legòric fou tractat per qui probablement sigui en l'actualitat una de les màximes coneixedores del tema, Xenia Muratova, nascuda a Moscou, on impartí docència a la universitat durant uns anys, alumna del professor Carol Heitz i actualment professora d'Història de l'Art a la Universitat de Paris X-Nanterre. La

doctora Muratova ha dedicat bona part dels seus estudis als bestiaris medievals, sobre els quals ha publicat diversos treballs, resultat de les seves investigacions. El primer bestiari que coneixem és el "Physiologus", un tractat de zoologia redactat a Alexandria, tal vegada el segle II aC i que posteriorment fou traduït al llatí. En aquesta obra s'estableixen tot d'al·legories, de manera que cada animal simbolitza una virtut o un defecte, o bé representa Crist (el lleó, l'au fènix, el pelícan, l'unicorn, el diable (la guineu, el simi, el llop,...) o l'home (la formiga, l'elefant).



Alguns animals són ambivalents, i segons el context de la seva representació poden al·ludir el bé o el mal. A l'Edat Mitjana, tan afeccionada a allò simbòlic, aquests bestiaris, obres pseudo-científiques de caràcter moralitzador, es difongueren força i molts manuscrits s'il·lustraren, alguns molt ricament. També trobarem esculpits molts d'aquests animals, tant reals com fantàs-



Detall d'un frontal d'altar. Museu de Vic.

tics, però que per l'home medieval eren tots absolutament creïbles. La doctora Muratova ens presentà diversos exemples d'il·lustracions medievals de bestiari, algun d'ells inèdit, i es referí també a les fonts literàries que els inspiraven, amb la conferència "Les animaux maléfiques dans les manuscrits du bestiaire médiéval et l'ambivalence de leur interprétation allégorique".

L'aproximació al món fantàstic, i sovint malèfic, de les criatures imaginàries, va anar a càrrec de l'únic conferenciant que no procedia del camp de la història de l'art, Claude Lecouteux, professor de Llengua i Literatura germàniques de la Universitat de Caen (Normandia). El professor Lecouteux ha publicat nombrosos i excel·lents estudis relatius al meravellós i el fantàstic a l'Edat Mitjana, i en la seva conferència

(Êtres maléfiques dans la littérature du Moyen Âge"), va "presentar-nos", a través de la lectura de nombrosos textos de l'època, tot un estol de nans, follets, fades, elfs, gegants, bruixes i apareguts.

Per la seva part, Francesca Español, professora d'Història de l'Art a la Universitat de Barcelona, ens va oferir una primícia a "La imatge persuasiva" animals en el discurs moralitzant de l'art medieval hispànic". La doctora Español formulà la hipòtesi de la possible existència, a la desapareguda catedral romànica de Barcelona, d'un àmbit penitencial, basant-se en la iconografia d'uns capitells que s'han conservat d'aquella construcció. En ells, la presència de certs animals, de sirenes i d'alguna al·lusió a la luxúria i l'avarícia (dos pecats als quals l'art medieval fa freqüents refe-



*Martiri de Sant Andreu.
(Lluís Borrassà. S. XV)*



*Retaule de Guimerà. L'infern
(Ramon de Mur. S. XV)*

rències), poden contextualitzar-se en una zona que es podria haver dedicat a l'expiació pública dels pecats, procés no gens estrany a l'Edat Mitjana, i que a vegades incidia en la iconografia d'algun espai que li era reservat.

Manuel Núñez, catedràtic d'Història de l'Art a la Universitat de Santiago de Compostela, ja fa temps que, entre altres coses, dedica el seu interès al món i la imatge de la dona a l'Edat Mitjana. Va parlar de "Los libros penitenciales y la condición femenina: aproximación a una iconografía de la dama noble".

Va cloure el cicle el pare Gabriel Llompart, teòleg i historiador de l'art, estudiós de les relacions entre la iconografia i la pietat popular medieval. Autor d'exhaustius estudis sobre la pintura medieval mallorquina, ens va parlar de "El diablo Espiloget y son congéneres en la Edad Media mallorquina", referint-se tant als textos com a les representacions artístiques referents al món demoníac, fent especial esment de les peculiaritats que el tema presenta en l'àmbit mallorquí, com ara la representació del pont dentat per on han de passar, carregats amb les seves accions, els morts en el purgatori, tema que es troba a les Illes fins

èpoques molt posteriors a la tractada; o bé a les diferents denominacions que reben el diable i els dimonis en les fonts textuais mallorquines.

En conjunt, el curs, ben acollit, assolí els objectius que es proposava: acostar l'audiència a un món complex com és el del mal, en una època no menys complexa i a través de diversos enfocaments, la qual cosa va augmentar l'atractiu que ja de per sí tenia el cicle. Aquest es va plantejar amb

una voluntat divulgativa, atès que no es dirigia a especialistes o estudiosos del tema, sinó a un públic culte interessat en la matèria. Les conferències han estat una síntesi d'estudis en més profunditat que seran publicats en el seu dia, en un volum que els reunirà tots, amb les seves corresponents il·lustracions, notes i referències que no han pogut aparèixer en el transcurs de les xerrades.

Anna Orriols i Alsina

Excursió a Narbona

El passat diumenge 27 de maig va tenir lloc l'anunciada excursió col·lectiva a la ciutat de Narbona. Dos autocars plens de socis i amics sortírem a les 6 del matí i ens

vam desplaçar per tal de visitar la vila que és la capital de la regió de l'Aude, dins els límits del Llenguadoc.



*Els Amics de l'Art Romànic del Bages en la visita a l'abadia de Fontfroide
(Fotogr.: Jaume Pons)*



*M. André Mécle, de l'Ajuntament de Narbona donant la benvinguda a l'Entitat.
(Fotogr. Vidal Orive)*

L'excursió organitzada per la nostra Entitat formava part del conjunt d'actes d'agermanament entre la ciutat de Narbona i la ciutat de Manresa, que s'han dut a terme els darrers mesos, promoguts pels ajuntaments d'ambdues ciutats. L'objectiu és promoure i consolidar uns llaços d'amistat mutus, fonamentats en uns vincles històrics redescoberts arran de la celebració del mil·lenni de Manresa.

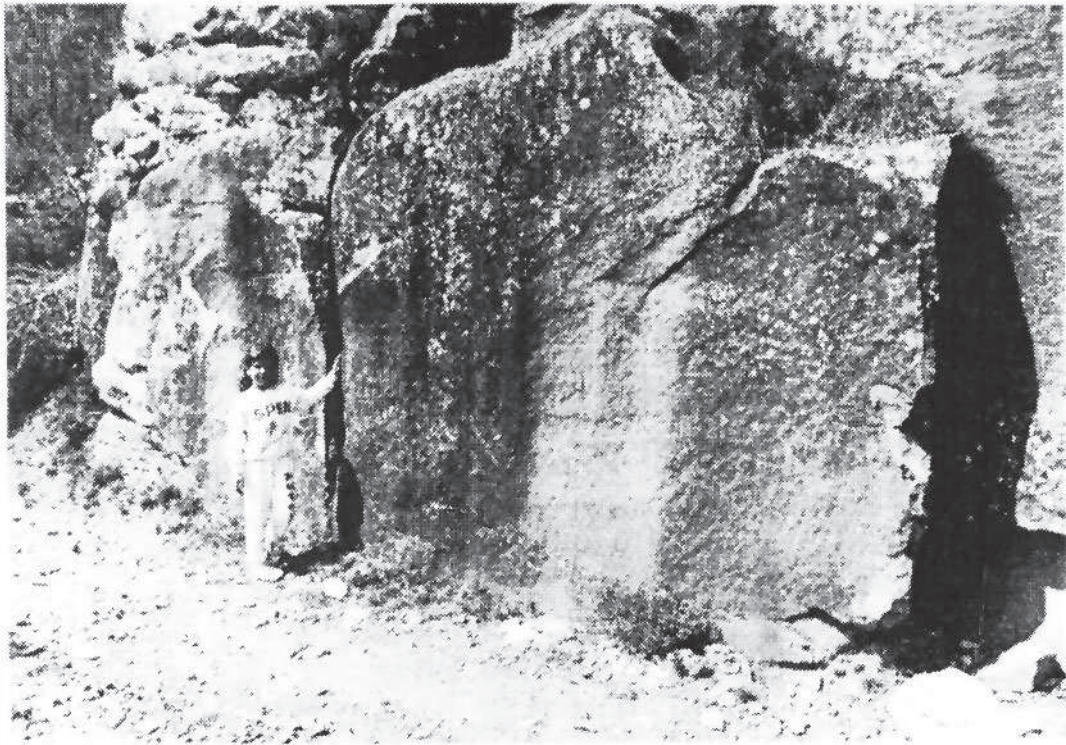
Visitarem la ciutat narbonesa i els seus principals monuments històrics acompanyats amablement per dues guies que pertanyien a l'Associació arqueològica i que ens facilitaren totes les explicacions històriques i artístiques: la Catedral de Sant Just, amb la important descoberta d'un retaule de pedra del segle XIII, a l'absis principal; el claustre; el Palau dels arquebisbes; el Museu d'Art i d'història; el "Ho-

reum romà", un monument insòlit i únic a Europa, i com a colofó l'edifici de l'Ajuntament, amb la sala dels Sínodes, on ens feren una recepció oficial a càrrec de M. André Mécle, tinent d'alcalde del Patrimoni de Narbona i cronista oficial de la ciutat que, juntament amb el Sr. Jordi Rodó, regidor de Joventut de l'Ajuntament de Manresa i el Sr. Francesc Villegas, president de l'Entitat, feren diversos parlaments i lliurament de regals. Seguidament forem obsequiats amb un vi d'honor.

L'excursió es va acabar després de dinar amb la visita a l'Abadia cistercenca de Fontfroide, un dels monuments medievals més importants de la regió, situat en una petita i tranquil·la vall a uns 10 quilòmetres de Narbona.

C. Torras i Bacardit

La Roca de Moià



Roca del Passarell. Fotogr.: J. Pahisa

Com tants misteris de la història o la prehistòria, la roca que anomeno de "Moià", dita també "del passarell", i que es troba a uns 300 m. per sobre del mas Passarell i a uns 2 o 3 km. de Moià, és com una mena de jeroglífic arran del camí, que et sobta i emociona. En una roca llisa i grisenca, d'uns 3 m. de llarg per uns 2 d'alçada, hi ha un grapat de signes gravats, mig esborrats, però que encara perduren. Són el veritable missatge d'una època remota o medieval del qual hem perdut el significat. Creus, angles, lletres, i altres figures imprecises, ben orientades a llevant, com tants misteris de la història o la prehistòria, resta encara, allà, ran d'un camí, per fer-nos aturar la passa.

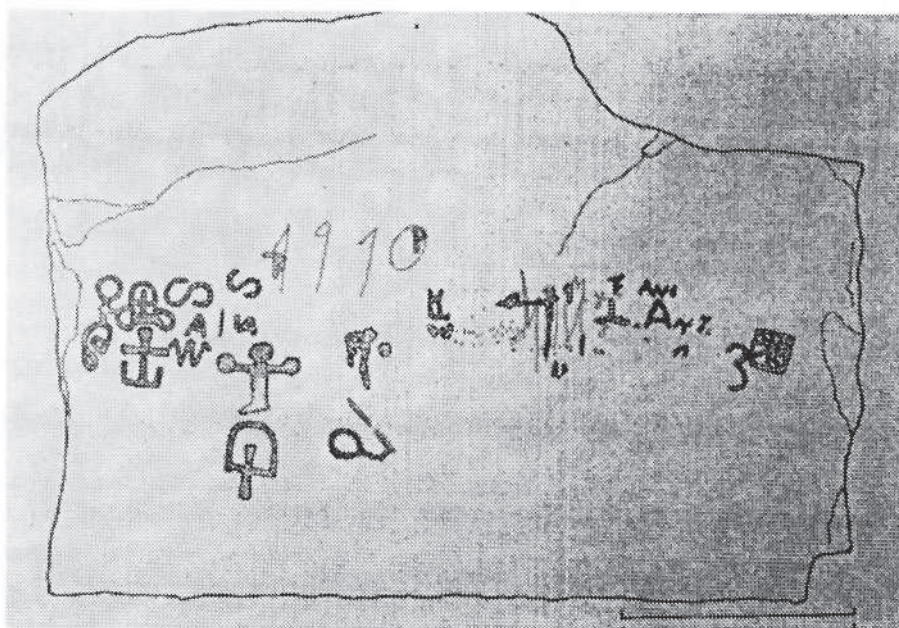
Oh, Roca de Moià, què deu haver-hi
a dins del teu missatge original...?
Retaule de camí, pedra, misteri
dels dies de la nit medieval.

De cara al sol naixent reps l'encanteri
del foc que encén la célica fornal,
mes tu, freda i secreta, fas l'imperi
de l'ombra de la incògnita ancestral.

Oh, Roca de Moià, cançò perduda!
¿Quants hi ha que t'han mirat i no t'han vist,
estèrils viatgers d'ala caiguda!?

Avui t'he conegut, inconeguda,
i m'he sentit joiós i també trist
car sé que em vols parlar, però ara ets muda!

Josep Colet i Giralt



*Gravats que apareixen a la roca.
Dibuix A. Casanovas. Catalunya Romànica*

"El Berguedà, de la prehistòria a l'antiguitat"

"El Berguedà de la prehistòria a l'antiguitat" és el títol d'un llibre que va ser presentat el diumenge dia 3 de juny a l'Ajuntament de Puig-reig per Araceli Martín, Cap del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

El llibre, editat pel col·lectiu Àmbit de Recerques del Berguedà, és fruit del treball de sis especialistes d'entre els quals hi figura Lluís Guerrero, vice-president de la nostra Entitat. La publicació recull les troballes més significatives i les conclusions dels treballs realitzats a tots els jaciments arqueològics que s'han trobat a la comarca del Berguedà.

Lluís Guerrero hi ha col·laborat amb un estudi antropològic dels jaciments, és a dir, l'estudi d'allò que es refereix a les tombes i les restes que s'hi han trobat.

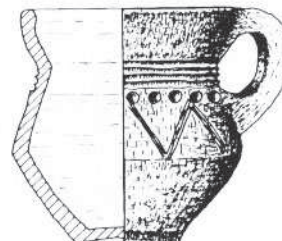
Segons Araceli Martín "és un recull objectiu de dades, que era del tot necessari i serà una bona base per continuar el treball. El llibre és un punt de partida important".

També cal felicitar al col·lectiu Àmbit de Recerques del Berguedà per aquesta nova aportació a la bibliografia autòctona.

C. Torras

JOSEP CASTANY
EDUARD SÁNCHEZ
LLUÍS A. GUERRERO
JOSEP CARRERAS
RAFAEL MORA
GORETTI VILA

EL BERGUEDÀ: DE LA PREHISTÒRIA A L'ANTIGUITAT



NOTA DE JUNTA

En comunicar-vos la mort, aquest mes, del nostre soci i amic, el Dr. Antoni Bertran Muns, volem testimoniar a la seva família, el nostre més sentit condol.

Activitats del mes de juny

Dijous dia 28

Àudio-visual sobre

"El romànic de l'Alt Urgell"

original del Sr. Josep Parés i Castillo

d'Acció Cultural L'Oreig de Sant Boi de Llobregat

A dos quarts de vuit del vespre

Sala d'Actes Caixa de Pensions (A. Guimerà, 1)



Ermita de la Mare de Déu de Castell-Ilebre. Alt Urgell. (Fotografia: Carme Torras)

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Local: Pujada del Castell, 30 - Tel. 873 16 06
Coordinació: Francesc Villegas i M. Carme Torras
Col.laboracions: Anna Orriols, C. Torras, Josep Colet
Correcció: Pere Roca
Dipòsit Legal: B-35519-84
Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:



ÒMNIMUM CULTURAL

Col.labora:



AJUNTAMENT
DE MANRESA